

1. اقوام آریایی پس از استقرار در مناطق مختلف ایران چه جامعه ای را به وجود آوردند؟ 2. جامعه آریایی به چند گروه تقسیم شده بودند؟

تهیه و تنظیم کبری باکویی دبیر ناحیه 2 ساری

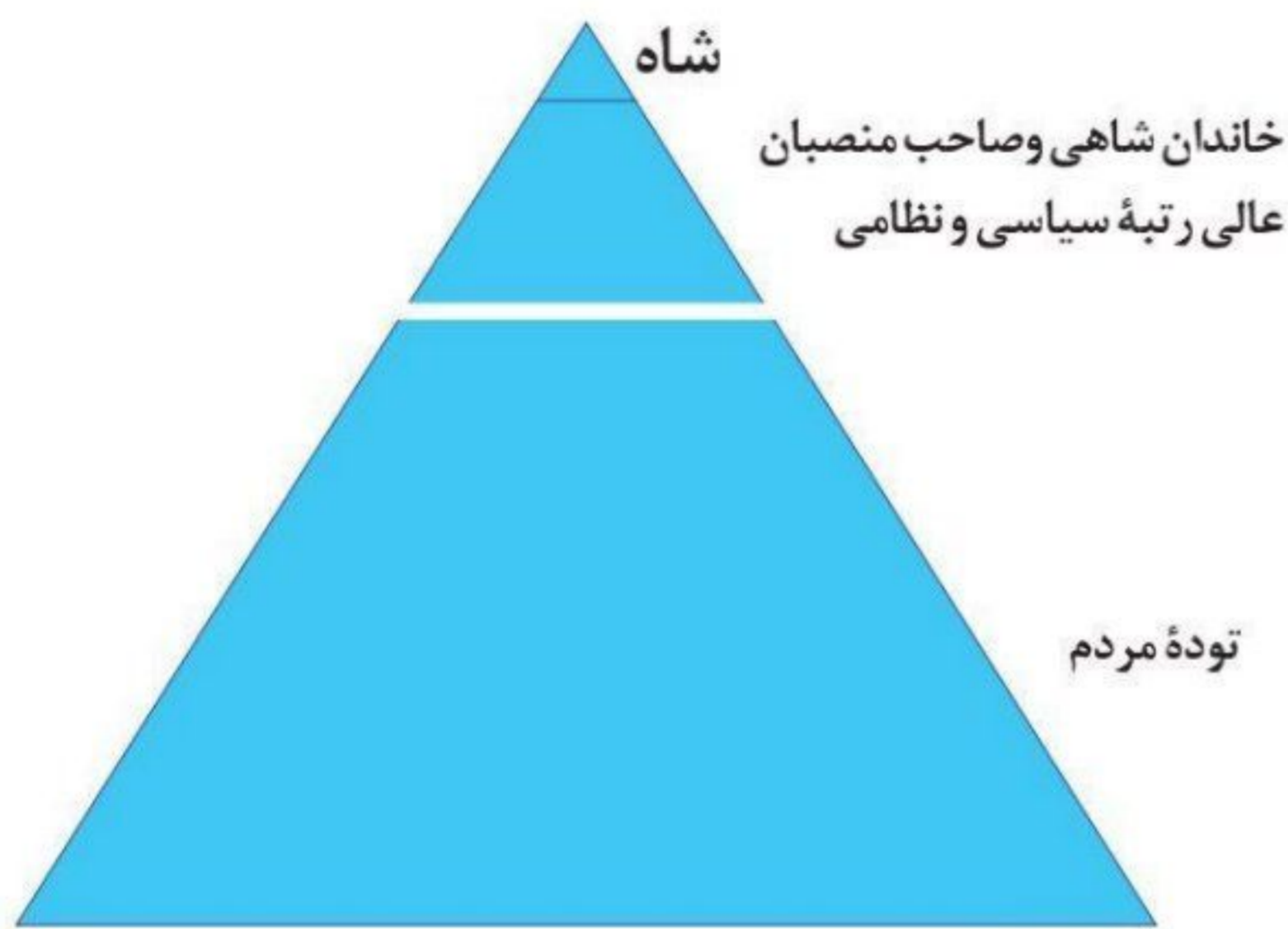
جامعه و خانواده

درس ۱۲

4. چرا در دوره هخامنشیان نابرابریهای اقتصادی و اجتماعی میانه حاکمان و مردم عادی گسترش پیدا کرد؟

بررسی اوضاع اجتماعی گذشته، موضوعی جالب و درخور اهمیت است؛ چراکه مردم و جامعه، از ارکان اساسی هر تمدن و کشوری محسوب می شوند. در این درس، شما با بررسی وضعیت و موقعیت گروه‌ها و طبقات جامعه در دوران باستان، شرایط نظام اجتماعی و روابط حاکم بر آن را ارزیابی می کنید.

گروه‌ها و طبقات اجتماعی

3. هرم اجتماعی دوران هخامنشی رانام ببرید

افراد و خاندان‌هایی که اداره حکومت را بر عهده داشتند، به ثروت بیشتر و منزلت بالاتری دست یافتند. تمرکز قدرت و ثروت نزد عده‌ای خاص، موجب ایجاد نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی و شکل‌گیری طبقات اجتماعی به معنای واقعی آن شد. دوره کوتاه فرمانروایی مادها را باید سرآغاز این تحول دانست (4) در زمان هخامنشیان با افزایش فتوحات و توسعه تشکیلات حکومتی، نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی میان گروه حاکم و مردم عادی افزایش یافت (4).

اقوام آریایی مهاجر به ایران از قبیله‌های گوناگونی تشکیل می شدند که از نظر تبار و زبان، خویشاوند بودند و باورهای دینی مشترکی داشتند (1) (این قبایل پس از استقرار در مناطق مختلف ایران، جامعه‌ای شبانی و روستایی را به وجود آوردند) اما همچنان پیوندهای قبیله‌ای خود را حفظ کردند. هر قبیله شامل تعدادی طایفه بود و طایفه نیز خود، به چندین خانواده بزرگ تقسیم می شد. در کنار این رده‌بندی قبیله‌ای، نوعی تقسیم‌بندی اجتماعی سه‌گانه بر پایه شغل و پیشه افراد نیز وجود داشت که میراث مشترک آریاییان هند و ایرانی به شمار می رفت (2) در این تقسیم‌بندی، افراد جامعه به سه گروه روحانیان، جنگجویان و کشاورزان و شبانان تقسیم شده بودند (3) وجود گروه‌های سه‌گانه آریایی در آغاز، معرف نوعی تقسیم کار و دسته‌بندی حرفه‌ای بوده و هیچ گروه بر گروه دیگر، برتری و امتیاز خاصی نداشته است (5)

دوره ماد و هخامنشی: پس از آنکه اقوام آریایی حکومت تشکیل دادند، سرزمین‌های مختلف را فتح کردند و به تدریج

5. وجود گروه‌های سه‌گانه آریایی معرف چه بود؟

یک توضیح

گروه‌های اجتماعی به روایت اوستا و شاهنامه در کتاب اوستا نیز به گروه‌های اجتماعی سه‌گانه اشاره شده است. اینکه چرا در اوستا از سه گروه، سخن به میان آمده، به این دلیل است که سه پسر زرتشت به ترتیب نخستین موبد، نخستین کشاورز و نخستین رزم‌جو بوده‌اند؛ بنابراین، هر یک از گروه‌های سه‌گانه به یکی از آنان تعلق داشته است. همچنین در اوستا از سه آتش یا آتشکده مقدس یاد شده که هر یک متعلق به یکی از گروه‌های سه‌گانه اجتماعی بوده است. موضوع گروه‌های اجتماعی جامعه آریایی در شاهنامه نیز بازتاب یافته است و جمشید، پادشاه افسانه‌ای ایران، به عنوان مؤسس گروه‌های اجتماعی، معرفی و تمجید شده است. البته در شاهنامه، پیشه‌وران به عنوان یک گروه جداگانه معرفی شده‌اند.

1. در دوران هخامنشیان اعضای خاندان های بزرگ از چه امتیازاتی برخوردار بودند؟
2. چرا در دوره هخامنشیان گروه جنگجویان در جایگاه بالاتری قرار گرفت؟
3. جامعه ایران در دوره اشکانیان شامل چه گروه هایی بودند؟
4. اعضای گروه حاکم به چند دسته تقسیم می شدند؟

5. توده مردم شامل چه کسانی بودند؟

● بزرگان مادی و پارسی در سنگ نگاره ها - تخت جمشید

6. اسیران جنگی در دوره اشکانیان به چه فعالیت هایی می پرداختند

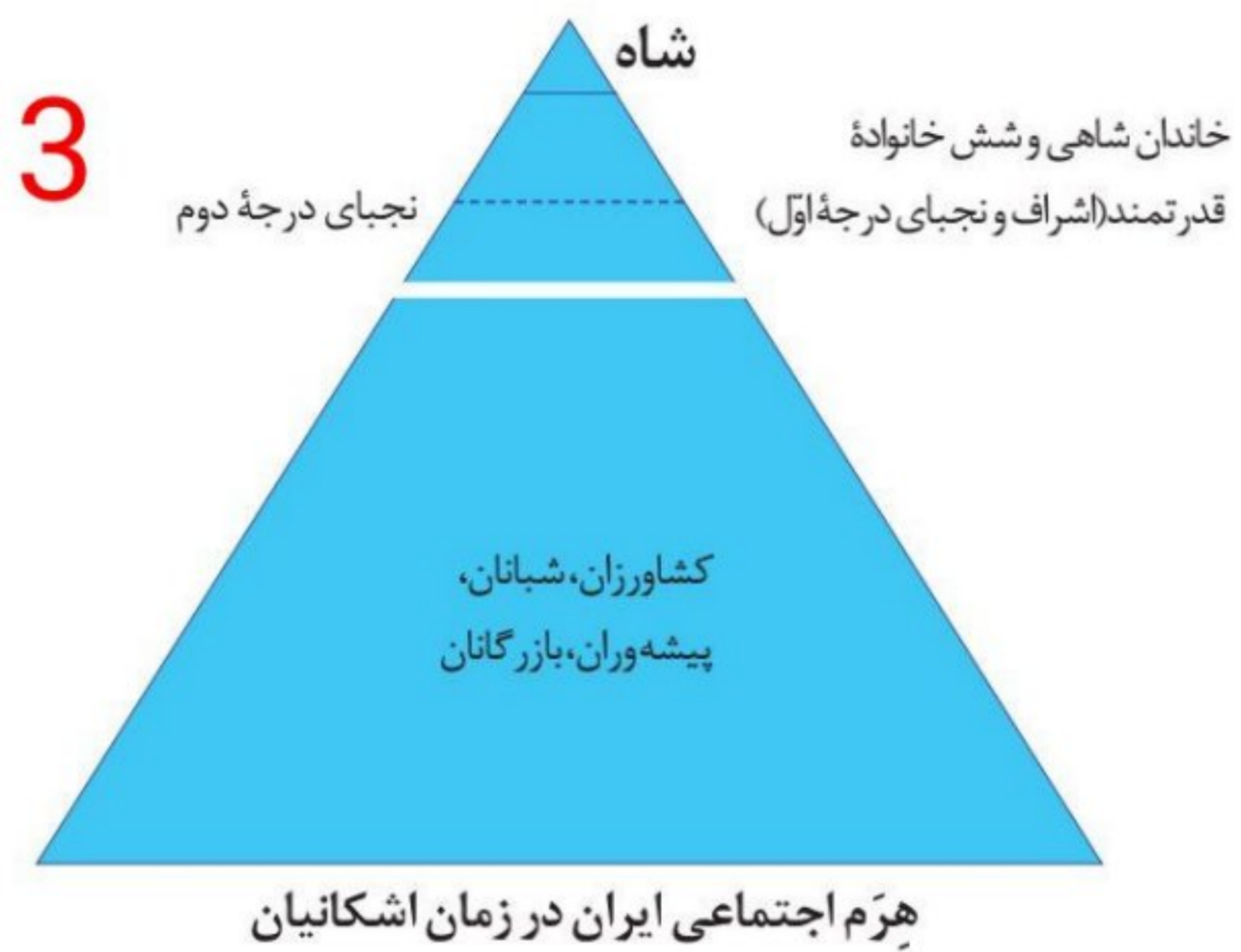
- 1) در دوران هخامنشیان، اعضای خاندان های بزرگ که خانواده شاهی در رأس آنها قرار داشت، از طرف پادشاه به سمت حکومت شهریها، فرماندهی ارتش و سایر مناصب مهم حکومتی منصوب می شدند. آنان دارایی های هنگفتی کسب کرده و صاحب زمین های وسیعی، به ویژه در مناطق فتح شده بودند. به قول هرودت، این خاندان ها امتیازات ویژه ای داشتند که دیگران از آن محروم بودند. بدین گونه در زمان هخامنشیان طبقه ای از اشراف و بزرگان شکل گرفت که علاوه بر امتیازات ویژه اقتصادی، از مقام و منزلت اجتماعی بالاتری برخوردار بودند. 1) هرودت و دیگر مورخان یونانی به نمونه های گوناگونی از تفاوت ها و نابرابری های اجتماعی و اقتصادی در میان ایرانیان در زمان هخامنشیان، مثلاً در خوراک، پوشاک، آداب معاشرت و تحصیل اشاره کرده اند. در این دوره به دلیل اهمیت فتوحات نظامی، گروه جنگجویان نسبت به دو گروه دیگر، در جایگاه بالاتری قرار گرفت. 2)
- 3) دوره اشکانیان
- 3) به طور کلی جامعه ایران در دوران اشکانیان شامل گروه حاکم و توده های مردم عادی بود. 4) اعضای گروه حاکم، خود، به دو دسته تقسیم می شدند. در مرتبه نخست اعضای خاندان شاهی و دیگر خاندان های قدرتمند قدیمی بودند که مهم ترین منصب های سیاسی و نظامی مانند حکومت مناطق مختلف کشور و فرماندهی سپاه و عضویت در مجلس آن زمان را در اختیار داشتند. 4)
- 5) توده مردم شامل کشاورزان، شبانان، صاحبان حرف و صنایع و بازرگانان بودند. 5) همچنین جنگ های پیاپی با دشمنان خارجی موجب گردآمدن شمار چشمگیری از اسیران جنگی شده بود که در فعالیت های کشاورزی، ساختمان سازی، معادن شاهی و خدمات خانگی به کار گرفته می شدند. 6)

1. درباره سازمان اجتماعی ایران در زمان ساسانیان توضیح دهید
2. نظام طبقاتی جامعه ایران در عصر ساسانی تحت تاثیر چند عامل گسترش یافت و تثبیت شد
3. نظام طبقاتی عصر ساسانی بر چه استوار بود؟

حاکم افزوده شد. عامل دوم، رسمیت یافتن دین زرتشتی

و افزایش نفوذ و اختیارات موبدان بود. **1** (**2**)
3 نظام طبقاتی عصر ساسانی بر اصالت نسب و خون استوار بود. اشراف و بزرگان نسب و خون خود را برتر از نسب و خون مردم عادی می دانستند و برخورداری از امتیازات ویژه را حق خویش می شمردند. حکومت ساسانی، طبقات و گروه های اجتماعی را به شدت زیر نظر داشت. در چنین جامعه ای، تحرک اجتماعی و رفتن از طبقه ای به طبقه دیگر، ممنوع و یا دست کم، بسیار دشوار بود.

در دوران ساسانیان نابرابری های اجتماعی و اقتصادی میان طبقه حاکم یعنی خاندان ساسانی و اشرافیت سیاسی، نظامی و دینی وابسته به آن از یک سو و توده مردم عادی از سوی دیگر افزایش **4** (طبقه فرادست و حاکم، در مقایسه با گذشته، گسترش چشمگیری یافت و در درون خود دارای مراتب و درجات متفاوت شد. اعضای این طبقه همچون قبل، صاحب مشاغل و مناصب عالی رتبه کشوری و لشکری و دارای زمین های فراوان بودند. اشراف زادگان فقط به امور

دوره ساسانیان درباره سازمان اجتماعی ایران در زمان ساسانیان، مدارک و اطلاعات بیشتری در دست است. نظام طبقاتی جامعه ایران در عصر ساسانی تحت تاثیر دو عامل گسترش یافت و تثبیت شد: **2** (عامل نخست، تأسیس حکومت مرکزی قدرتمندی بود که خاندان ساسانی با توسعه تشکیلات اداری و دیوانی به وجود آوردند. از این رو، گروه جدیدی به نام دبیران در این دوره به طبقه

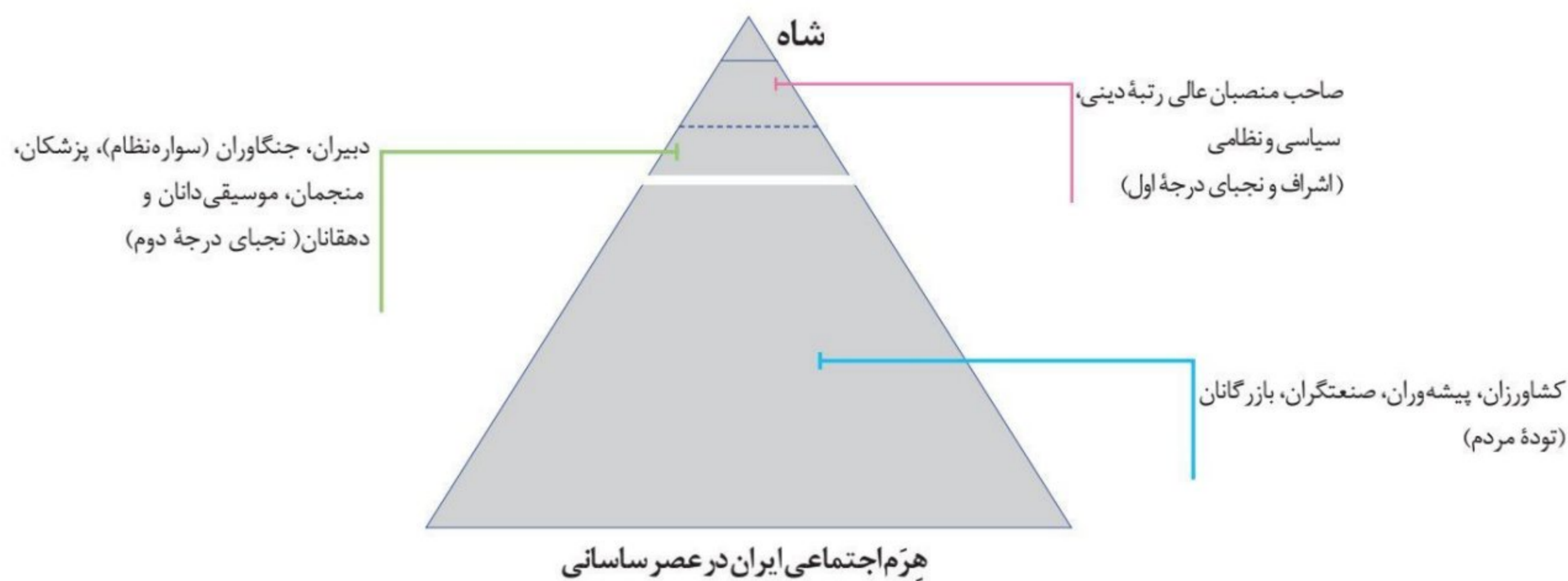
4. طبقه فرادست و حاکم صاحب چه منصبی بودند و به امور می پرداختند

نقش برجسته بهرام دوم ساسانی و درباریان - نقش رستم

1. طبقه فرودست به چه کارهایی می پرداختند

جنگی، دیوانی، ورزش های رزمی، شکار و بزم می پرداختند (4) عامه مردم، شامل گروه های مختلفی می شدند که به طور معمولاً دیگر فعالیت ها را دور از شأن و مقام خویش می دانستند. زنان این طبقه با نوع لباس و زیورآلات، از دیگر زنان متمایز بودند. در مقابل (طبقه فرودست یا 1) بار سنگین مالیات های گوناگون را بر دوش می کشیدند. (1)

2. در دوران ساسانیان چه کسانی مدافع نابرابری های اجتماعی و امتیازات طبقه حاکم بودند؟

فعالیت 1

الف - نمودار هرم اجتماعی ایران را در دوران هخامنشیان و ساسانیان به دقت ملاحظه فرمایید و تفاوت ها و شباهت های آنها را بیان کنید.

ب - با توجه به مطالب درس 11، صاحب منصبان عالی مرتبه دوران ساسانیان را ذکر کنید.

2) در دوران ساسانیان، موبدان زرتشتی، مدافع نابرابری های اجتماعی و امتیازات طبقه حاکم بودند و چنین وانمود می کردند که این تفاوت ها و تمایزها برای حفظ نظم و ثبات کشور لازم است و رفتن از طبقه ای به طبقه دیگر موجب فاسد شدن جامعه می شود.

بررسی شواهد و مدارک

تنسّر، یکی از روحانیان برجسته زرتشتی است که مشاور و حامی اردشیر بابکان بود. نامه او به حاکم طبرستان، حاوی مطالب مهمی درباره گروه ها و طبقات اجتماعی دوره ساسانی است و به روشنی نشان می دهد که چگونه موبدان برای توجیه نابرابری های اجتماعی و اقتصادی تلاش می کرده اند. در این نامه، از زبان اردشیر بابکان، تأکید شده است که: مراتب و درجات مردم را باید دقیق نگاه داشت و از اختلاط و جابه جایی اشخاص، میان طبقات و گروه های اجتماعی جلوگیری کرد؛ فقط افراد استثنایی که استعداد و توانمندی خاصی داشته باشند، پس از آزموده شدن توسط موبدان و تأیید شاهنشاه می توانند به طبقه بالاتر انتقال یابند. بزرگان و اشراف باید از لحاظ مَرکَب، لباس، سرای (خانه)، بستان، زن و خدمتکار با عامه متمایز باشند. به منظور حفظ نَسَب، بزرگان نمی بایست با زنانی از طبقه پایین ازدواج نمایند. عامه مردم نباید املاک و مستغلات بزرگان زادگان را خریداری کنند (نامه تنسّر با تلخیص و بازنویسی، صص 65 - 57).

1. خسرو انوشیروان برای اصلاح امور اجتماعی و اقتصادی اقدامات انجام داد

فعالیت ۲

الف - به نظر شما چرا موبدان از نظام طبقاتی تبعیض آمیز دوره ساسانی حمایت می کردند؟
ب - دفاع موبدان از تبعیض ها و نابرابری های اجتماعی، چه تأثیری می توانست بر روابط مردم با آنان داشته باشد؟
مهم در زمان پادشاهی قباد جنبش بزرگی علیه نابرابری ها و تبعیض های اجتماعی و اقتصادی به رهبری مزدک پدیدار شد

همان طور که در درس ۱۰ خواندید، در زمان پادشاهی قباد، جنبش بزرگی علیه نابرابری ها و تبعیض های اجتماعی و اقتصادی به رهبری مزدک پدید آمد. این جنبش، پایه های نظام طبقاتی ساسانی را به شدت لرزاند. از این رو (خسرو انوشیروان، پسر و جانشین قباد، برای اصلاح امور اجتماعی و اقتصادی، اقداماتی انجام داد. در نتیجه این اقدامات، قدرت و نفوذ اشراف و نجبای درجه اول کاهش یافت و بر قدرت و نفوذ اشراف و نجبای درجه دوم افزوده شد.) 1

2. هسته اصلی جامعه آریایی نخستین چه بود؟

جست و جو و کاوش

ماجرای مزدک را در شاهنامه جست و جو کنید و ابیاتی از آن را در کلاس بخوانید.

3. ویژگی خانواده آریایی چگونه بود؟

خانواده

افراد خانواده برای رفع نیازمندی های مشترک مصرف می شد. دارایی های خانواده که در اختیار پدر قرار داشت، قابل تقسیم و یا انتقال نبود و پس از مرگ او در اختیار پسر ارشد به عنوان رئیس جدید خانواده قرار می گرفت. (3) 4 5 خانواده گسترده تا عهد هخامنشی تداوم داشت (اما پس از آن تحت تأثیر عوامل اقتصادی و اجتماعی، به تدریج کوچک تر و محدودتر شد. همچنین با گسترش شهرها، مخصوصاً در دوره ساسانیان، بخشی از خانواده های روستایی به شهر مهاجرت کردند و در پیشه های گوناگونی اشتغال یافتند. بدین گونه خانواده بزرگ با املاک و دارایی های مشترک، به تدریج به خانواده های کوچک تر با اموال مستقل تجزیه شد.) 5 6 دیگر، با توسعه تشکیلات حکومتی و گسترش گروه های اجتماعی، دامنه اختیارات و قدرت پدر در خانواده کاهش یافت. برای نمونه، تشکیلات قضایی و گروه روحانیان، بخشی از اختیارات پدر مانند قضاوت و اجرای مراسم و تشریفات دینی را بر عهده گرفتند.) 6

در کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم درباره خانواده، ارزش و اهمیت آن در ایران باستان مطالبی خواندید. در این درس جنبه های دیگری از آن را بررسی و کاوش می کنیم. 2 خانواده، هسته اصلی جامعه آریایی نخستین به شمار می رفت (3) خانواده در آغاز، بسیار گسترده بود و شامل پدر و مادر، فرزندان و نوادگان، برادران و خواهران، عروسان و دامادان، عموزادگان و عمه زادگان، دایی زادگان و خاله زادگان و بستگان دیگر می شد. در این خانواده، سلطه پدر بر اعضای آن، نامحدود بود. پدر هم قاضی و هم مجری آداب و رسوم دینی و نگهبان آتش خانه به حساب می آمد. مادر اگرچه اختیاراتی در حد و اندازه پدر نداشت، اما بانوی خانه محسوب می شد و مورد احترام همه بود. 3 (در خانواده کهن ایرانی، ازدواج درون گروهی بود و اعضای خانواده تحت نظارت پدر، با یکدیگر پیمان ازدواج می بستند. اقتصاد خانواده هم به صورت معیشتی بود و دسترنج تمام

4. خانواده گسترده تا چه زمانی دوام یافت

5. چرا خانواده آریایی پس از عهد هخامنشیان کوچکتر و محدودتر شد

6. چگونه اختیارات و قدرت پدر در خانواده کاهش یافت

1. جایگاه و حقوق زنان در دوران باستان تحت تاثیر چه عواملی بود

2. وضعیت زنان در ایران باستان چگونه بود

3. وضعیت زنان در دوره هخامنشیان چگونه بود

زنان

3 که در زمان هخامنشیان، زن و مرد در کنار هم و با حقوقی برابر کار می کردند. تعدادی از کارکنان کارگاه های شاهی را زنان تشکیل می دادند و حتی مدیریت برخی از این کارگاه ها را بر عهده داشته اند و مردان، زیر دست آنان کار می کردند) 3

درباره زنان و موقعیت و حقوق آنان در ایران باستان، مدارک و اطلاعات پراکنده ای وجود دارد که بیشتر مربوط به زنان طبقه اشراف و مقام های حکومتی است. 1 (جایگاه و حقوق زنان، به عنوان نیمی از جامعه در دوران باستان، تحت تاثیر آموزه های دین زرتشتی و فرهنگ عمومی قرار داشت. در قسمت هایی از کتاب اوستا که منسوب به زرتشت است، تفاوت چندانی میان مرد و زن وجود ندارد و شعار اصلی زرتشت، یعنی گفتار نیک، کردار نیک و پندار نیک، به یکسان برای زنان و مردان توصیه شده است. تنها در بخش هایی از اوستا که احتمالاً در زمان ساسانیان توسط موبدان تدوین شده، موقعیت اجتماعی زن پایین تر از مرد قرار می گیرد. 1 در آیین زرتشتی، پارسایی و عفت به عنوان دو خصلت و ویژگی زن خوب برشمرده شده است. 2 (به طور کلی در ایران باستان، زن به عنوان مادر و کدبانوی خانه همواره از عزت و احترام والایی برخوردار بوده است. همچنین شواهد و مدارک متعددی وجود دارد که بر حضور زنان در فعالیت های اقتصادی در بیرون از منزل دلالت دارد. 2 لوح های گلی کشف شده از تخت جمشید بیانگر آن است

○ لوح گلی به زبان ایلامی درباره جیره مادران شاغل در کارگاه شاهی هخامنشیان

○ نمونه ای از زیورآلات زنان دوره اشکانی

○ نمونه ای از زیورآلات زنان دوره هخامنشی

1. موقعیت اجتماعی و حقوق زنان در عصر ساسانی چگونه بود

1) درباره موقعیت اجتماعی و حقوقی زنان در عصر ساسانی، اطلاعات بیشتری به جای مانده است. تنی چند از زنان خاندان شاهی مانند همسر یزگرد دوم و دو دختر خسرو پرویز به نام‌های بوران (پوران) و آزرمی دُخت بر تخت سلطنت نشستند. اینان از جمله نخستین شاهان زن یکی از بزرگ‌ترین حکومت‌های جهان باستان هستند. در آثار و متون دینی و حقوقی مربوط به دوره ساسانی و قرون

نخستین اسلامی، مطالب و گزارش‌هایی وجود دارد که دلالت بر حقوق اجتماعی و اقتصادی زنان در آن دوران می‌کند؛ از جمله اینکه زن حق مالکیت و فعالیت اقتصادی داشت و می‌توانست درآمد کسب کند و در اموال همسر خود شریک باشد. همچنین زن می‌توانست در دادگاه، برای دریافت حقوق خود، اقامه دعوا کند. 1

• بازسازی چهره بوران از روی سکه‌هایی که به نام او ضرب شده است.

• سکه بوران یا پوران دختر خسرو پرویز، ملکه ساسانی که حدود یک سال و چند ماه بر تخت شاهی نشست.

یک توضیح

خورد و خوراک

از آنجا که ایرانیان عصر باستان، خوردن و نوشیدن را امری مقدس می‌شمردند، حد اعتدال را در آن رعایت می‌کردند. به نوشته هرودت، آنها کمتر غذاهای سنگین می‌خوردند و بیشتر به غذاهای سبک رغبت داشتند. به نوشته استرابون، که لوح‌های گلی تخت جمشید هم نوشته او را تأیید می‌کنند، غذای اصلی پارسیان جو بود که آن را به صورت آرد درمی‌آوردند و از آن نان می‌پختند. ایرانیان اصولاً گندم و جو را مقدس می‌دانستند. آنها با اینکه گوشت را دارای طعم بهشتی می‌دانستند کمتر از آن استفاده می‌کردند. براساس لوح‌های گلی تخت جمشید، میوه‌ها و دیگر رُستنی‌های خوراکی که مردم در این دوره مصرف می‌کردند، عبارت بود از گلابی، سیب، آلو، انگور، توت، خرما، انجیر، گردو و پسته. در منابع کهن از انار و هلو و مرکبات به عنوان میوه‌های پارسی یاد شده است.

1. ویژگی برجسته جشن های باستانی چه بود

2. از مشهورترین جشن های ایران باستان را نام ببرید

3. گاهنبار ها چه بود

جشن و سوگواری

برگزاری جشن های گوناگون، فرصتی برای مردم بود که ضمن شادی، تفریح و معاشرت با یکدیگر، وفاداری خود را به پادشاه ابراز کنند. این جشن ها، تأثیر بسزایی بر اتحاد و انسجام ایرانیان در طول تاریخ داشته و عامل مؤثری در تقویت هویت جمعی آنان بوده است.

ایرانیان باستان، علاوه بر گرامیداشت جشن ها، مراسم سوگواری برای مردگان را نیز با آداب و تشریفات ویژه ای برگزار می کردند. در مراسم سوگواری در گذشتگان، ضمن خواندن دعا، نیکی های شخص از دنیا رفته را یادآوری می کردند. ایرانیان احترام خاصی برای ارواح پدران و مادرانشان قائل بودند؛ از این رو، در برخی از جشن ها، مراسم ویژه ای را برای آرامش ارواح آنان انجام می دادند.

گاه شماری ایران باستان، پراز جشن هایی بود که در طول سال برگزار می شد. این جشن ها پیوند تنگاتنگی با باورهای دینی و زندگی سیاسی، اجتماعی و اقتصادی مردم ایران، به ویژه فعالیت های کشاورزی داشت (ویژگی برجسته جشن های باستانی، عبادت و شکرگزاری به درگاه خداوند بزرگ بود) 1

2 (گاهنبارها، نوروز، مهرگان، سده، از مشهورترین جشن های ایران باستان به شمار می روند.) 2

3 (گاهنبارها عبارت بودند از شش جشن که به شکرانه آفریده شدن عناصر اصلی خلقت (آسمان، آب، زمین، گیاه، جانوران و انسان)، در شش وقت معین از ماه های سال برگزار می شد) 3

4 (جشن نوروز از کهن ترین جشن های ایرانی است که به جمشید، نخستین پادشاه افسانه ای ایران نسبت داده می شود.) 4 ایرانیان و ملت های هم فرهنگ با آنان، همچنان نوروز را گرامی داشته و با آداب و رسوم ویژه ای جشن می گیرند.

4. کهن ترین جشن های ایران باستان چه نام دارد

● هفت سین ایرانی

فعالیت ۳

به چند گروه تقسیم شوید و با راهنمایی دبیر خود، درباره زمان برگزاری و آداب و رسوم جشن های زیر تحقیق کنید و گزارش آن را به صورت روزنامه دیواری در کلاس ارائه نمایید.

گاهنبارهای شش گانه؛ مهرگان؛ سده